

reč i moć

laslo vegel

Između reči i moći tokom istorije uvek je postojao neki vremeni sporazum. Bila bi čista intelektualistička samoobnama, ako tu činjenicu ne bi priznali. Intelektualac i književnik nije apsolutno nevin u igramu vlasti neki više neki manje, neki samo u određenom periodu, neki stalno, a neki samo jedva, ali učestvuje u igramu moći. Međutim, u toj sferi bile su i veoma snažne napetosti, tu istinu nikako ne smemo zaboraviti.

Primetno je da u tim složenim, pa i tajanstvenim odnosima, kriza moći i društva nije se najviše reflektovala u književnim delima kada je moć izrazito destruktivno delovala na reč. Kriza književnosti se najčešće pojavljivala u sporazumima moći i reči.

Prema tome kriza i književnost su ipak povezane, ali ne mehanički. Nikako ne bih verovao u takvom definisanju tog odnosa, da je kriza loša muzika, ali da književnost ume da savršeno pleše na nju, jer je inta definicija mehanička, samo jednoj strani daje se nezasluženi pozitivni predznak i moć. Mislim da je kriza duha veoma oštro, pa i nemilosrdno, stavlja književnost na raskršće, priprema joj velike padove i uspone. A isto tako ne bih govorio o nekoj apstraktnoj i permanentnoj krizi. Ako je sve i stalno u krizi, onda ništa i nikad nije u krizi, nego samo naš um postaje zarobljenik apsolutnog relativizma. Kriza može da bude permanentna, ali ona ima konkretnе pojavnе oblike. Bez toga nema smisla o njoj govoriti.

Prema tome mislim, da geneza naše duhovne krize nije samo u neskladu socijalističkih vizija i socijalističke prakse, nego ne moć transcendencije datog nesklada. Zbog toga velik deo učesnika duhovne sfere odriće se od svakog idealja, opršta se od utopističkog impulsa, i prihvata rezervat skeptičkog i ironičnog realizma.

Duhovna kriza se prema tome pojavljuje u onom trenutku, kada dinamičnu viziju sveta, istinsne statična vizija sveta, to jest problem književne krize se pojavljuje kada književnost na lažan način razrešava napetosti reči i moći, a ujedno želi da sačuva i iluziju napetosti, kao iluzije sopstvene privilegovanoosti i nedužnosti. Strategiju izbegavanje nazivam krozom književnosti. Tu moram učiniti jednu distinkciju: kriza književnosti se ne pojavljuje u celini književnosti, nego samo u delovima književne prakse, veoma često ona je toliko dominantna da određuje vrednosne kriterije, duh kulturne institucije, itd.

Književnost tako zaokružuje društvenu krizu, u drugom obliku se vraća na svoju polaznu tačku. Prema tome društvena kriza ne mora da se uvek neposredno odrazi u književnosti, ali ako književnost samo odslikava statičnu viziju sveta, u tom slučaju ona postaje deo krize. Ako se statična vizija sveta pojavljuje u posrednim oblicima, kao deo dinamične umetničke vizije, u tom slučaju, književnost pobede krizu, postaje izvor novih formi, postupaka i umetničkih svetova.

Koji su današnji načini književnih kompromisa, koji predstavljaju odraz globalne krize?

1) Jedna vrsta kompromisa je prihvatanje ograničenog suvereniteta književnog i umetničkog dela. Autonomija i sloboda u tim slučajevima određena na negaciji. Slobodna je od sveta rada, sveta Prakse, sveta prljave svakidašnjice. U autonomiji koja se, kako smo rekli, zasniva na pukoj negaciji, rada se intimistička feljtonistika. Ona se gradi po kanonima modernizma, eksploratiše jednu tehnologiju pisanja koja je nekada i po formi bila subverzivna, a danas je postala oružje društvene moći: upravo pomoću svoje nesavremene hermetičnosti. Njen svet nema takve snažne duhovnosti da bi se artikulisala u autentičnoj formi, njeni forma može biti tehnički savršena, ali samo zato što u procesu književne prakse već bezbroj puta proverena. Bez duhovnosti, forma postaje dekorativna. Veoma je indikativno da oni, koji pre više decenija nisu razumeli taj hermetizam, tu puku dekorativnost, sada je obilato nagradena. Centri društvene moći i institucionalni distributeri kulture nisu postali senzibilniji, niti pametniji, nego su postali lukaviji. Što više, primetno je

da književnici, koji deluju u sferi moći, danas zastupaju poetiku intimističke feljtonistike, a oni koji su relativno van blagodeti moći, zastupaju teoriju radikalne socijalizacije mašte. Današnja intimistička feljtonistika, konformistički privatizam, moderni jezikom govori o umrtvljenoj dramatiči individualne egzistencije, nju prikazuje kao opštu i večnu socijalnu metaforu. To je književni kompromis za etabliranu intelektualnu elitu.

Ta poetika etablirane intelektualne elite svakako ima svoje korene. Naša, jugoslovenska srednja klasa jeste i postaje svojevrsna moć u kulturnom životu, sa ne malim uticajem na formiranje kolektivne recepcije, a to vrši uticaj, preko tržišta i institucija, i na kreaciju. Međutim naša srednja klasa, živeći u jednom svetu čiju ideologiju uvek sa osećanjem privremenosti adaptira svojoj potrebi, od duhovnog pa i od književnog stvaralaštva ne očekuje dugoročne alternative, nego samo privremene, a to znači potrebu mu je književnost prvenstveno dekorativnim funkcijama. Tu potrebu zadovoljava sochermetizam. Kao što je socrealizam zadovoljavao kratkoročne, odnosno nametnute potrebe radničke klase, tako sohermetizam zadovoljava privremene potrebe srednje klase. Pošto srednja klasa živi u strahu privremenosti, ona stalno teži ka iluziji večnosti, ali naravno večnost je prazna, prema tome ostaje na nivou dekorativnosti. Vidno je u poetici sohermetizma stah od aktuelnosti. Ona prljavu stvarnost uvek naziva žurnalizmom. Međutim pogledajmo samo dela od Homera, preko Dantea, i Šekspira, pa do Tomaša Mana, videćemo da su ta dela prepuna aktuelnosti, »žurnalizma«, da ponekad ni najsavesniji filozofi nisu u stanju razrešiti sve slojeve, slojeve aktuelnosti. Veličina tih dela nije u neposrednom prikazivanju večnih ljudskih situacija, nego u tome da imaju izvanredno bogatih slojeva »rezervnih aktuelnosti«, te u svakoj epohi preko tih aktuelnosti iskazuju večne situacije. »Večnu ljudsku suštinu« neposredno prikazuju samo naivni dilettanti i lukavi tehničari. Jedan vid krize je prema tome prihvatanje partikularnih interesa srednjih slojeva.

2.) Druga vrsta književnog kompromisa je za mase: ona prvenstveno se služi kolektivističko inspirisanom feljtonistom. Ona više ne pretenduje na individualnu stvaralačku istinu, nego na proverene kolektivne vrednosti, posmatrajući njih kao svete. Ta književnost, rušeći neke tabue sadašnjice, rekonstruiše tabue prošlosti. Ona često iznosi privlačne ideje, pa i kritični ton međutim taj kritični ton ostaje u okvirima globalne društvene krize. O čemu se radi? Ona najčešće neuspehe sopstvene epohе, neostvarenost mnogih iluzija i idealja (u našem slučaju: socijalističkih) kritikuje tako da se vraća istorijsko verifikovanim vrednostima u prošlosti. U tom umetničkom govoru nacionalni univerzum je jedini organski socijalni svet, a tradicija, kao isto tako sveti i kanonizirani model, postaje temelj vizije sveta. Iz tog aspekta feljtonizam kolektivnog duha žestoko kritikuje sadašnjicu, sa svim svojim novim idejama, i vidi u njoj trajan neuspeh. Feljtonizam kolektivističkog duha, često sa neopulističkim akcentima, sadašnjost posmatra samo kao nedovršenu prošlost, romantično gleda u prošlost, na obične ljude u tražičnim — najčešće nacionalnim — istorijskim previranjima. Prema tome prošlost je tragična, a sadašnjost je statičan, i u njoj par excellence ne može da se izgradi dinamična umetnička vizija. Da ostajemo kod već navedenih književnih primera, ta vrsta feljtonizma ima svoje aktuelnosti, ali nema rezervnih aktuelnosti. Prema tome služi samo za određeni trenutak i za određenu svrhu, veoma često sa plemenitim namerama.

Prema tome kriza, kao izraz statične vizije sveta postoji u savremenoj književnosti. Ne bi bilo dobro, ako bi verovali iluziji, da je umetnost izvan krize. Ni sam sloj intelektualaca, a književnici stvaraju pod jakim uticajem tog sloja, nije homogen. Današnja jugoslovenska inteligencija razjedinjenija nego ikada u poslednjim decenijama. Ona je razjedinjena po nacionalnoj, teritorijalnoj, pa i temeljnoj političkoj osnovi. Sasvim normalno da tu sudbinu deli i veliki deo — ako ne i većina — književnika; kao nacionalni, odnosno teritorijalni reprezentanti, u tolikoj meri žrtvuje sebe, i svoju autonomiju, da često služe dnevopolitičkim interesima, misleći da vrše samo svoju dužnost prema Naciјi, Istoriji, Tradiciji. Upravo u tim kompromisima se stvara nov sporazum sa institucijama političke moći, uspostavlja se iluzorna ravnoteža između reči i moći.

Naravno, treba govoriti i o trećoj mogućnosti, koja na pragu XXI veka prevazilazi ograničenost sporazuma između moći i reči; koja našu savremenu ne odvija, nego veoma kritički ugraduje u svoju viziju sveta. Ona našu krizu gleda kao veoma tesku dramu savremenog čoveka, i savremene ideje, ne odriče drame svoje epohе, revolt nije forma bekstva, i prihvatajući avanture kritičkog duha, ona prihata napetost između reči i moći, i ne želi je nikako iluzorno razrešiti. Iako ona prevazilazi krizu, tako da aktalni sadržaj krize postaje predmet umetničke forme.

Centar večne ljudske sudsbine je sudsina svoje epohе.